

מעמד הקהל לאורך הדורות

מים ראשונים: דף זה נכתב בפרשת וילך תשס"ב, במוצאי שנת תשס"א שהייתה שנת שמיטה. הקריאה בשבת זו בפרשת הקהל, שמצוותה במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שבמוצאי שביעית (השנה השמינית),¹ היא סמיכות פרשיות ממש. הצירוף בלוח השנה, של פרשת וילך שאינה מחוברת לפרשת נצבים ולפיכך חלה ב"שנה החדשה" (פרשת נצבים לעולם חותמת את השנה הקודמת), בשנה שהיא לאחר שנת שמיטה (מוצאי שביעית), בין ראש השנה ליום הכיפורים (וממילא היא גם שבת שובה), אינו נדיר ואירע גם בשנת תשנ"ה, תשס"ט, תשע"ו ותשפ"ג, וכך בע"ה גם בשנים תש"צ, תשצ"ז, תת"ד, יחיו הזוכים. כבר זכינו גם להשלים את הדף **מצוות – מעמד הקהל** בפרשה זו הודן בפרטי המצווה והפעם נבקש להתמקד בהיבט ההיסטורי של מצווה זו לא בפרטי דיניה – הקהל לאורך הדורות.

וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֶּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה בַּחַג הַסֻּכּוֹת: בְּבֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת־פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹגֵד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאַזְנֵיהֶם: הַקֹּהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיֵּרְאוּ אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לְעֲשׂוֹת אֶת־כְּלֵי־דְבַר הַתּוֹרָה הַזֹּאת: (דברים לא י-ג).²

מסכת סוטה פרק ז משנה ח – מעמד הקהל במקדש

פרשת המלך כיצד:³ מוצאי יום טוב הראשון של חג, בשמיני במוצאי שביעית, עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה, שנאמר: "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות וגו'". חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב. אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד, ושבוהו חכמים. וכשהגיע ל"לא תוכל לתת עליך איש נכרי" – זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתיירא אגריפס, אחינו אתה אחינו אתה אחינו אתה.⁴ וקורא מתחילת "אלה הדברים"⁵ עד "שמעו", ו"שמעו", "והיה אם שמוע", "עשר תעשר", "כי תכלה לעשר" ופרשת המלך, וברכות וקלות, עד שגומר כל הפרשה...⁶

¹ כך היא שיטת הבבלי והרמב"ם, אבל בירושלמי וברש"י משתמע שהמעמד היה במוצאי יום טוב האחרון של חג הסוכות. ראו בדברינו **מצוות – מעמד הקהל** בפרשה זו.

² "ויצו משה" זה (מנינו שבעה ויצו משה בתורה) נתון בין השלמת כתיבת התורה, ככתוב פסוק קודם: "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָה אֱלֹהֵי־הַנְּשִׁים בְּגֵי לְוִי הַנְּשָׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית ה' וְאֶל־כָּל־זָקְנֵי יִשְׂרָאֵל" ובין נתינתה של התורה בארון, ככתוב בהמשך הפרק בפסוקים כה-כו: "וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נְשָׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לֵאמֹר: לְקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהִיָּשֵׁם בְּךָ לְעֵד". בין כתיבת התורה (שלושה עשר ספרי תורה כתב משה ערב מותו ונתן אחד לכל שבט ואחד הפקיד בארון הברית, דברים רב ט ט, פסיקתא דרב כהנא נספחים א – וזאת הברכה ועוד) ובין נתינתה לארון, מתקיים גם לימוד התורה (היא השירה), ככתוב בפסוק כב שם: "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". נראה שמשם מקיים מעין הקהל חד-פעמי הכולל הן התוועדות פרטית שלו עם יהושע באוהל מועד והן לימוד התורה והקראת השירה באזני כל ישראל.

³ ראו משנה קודמת "ברכות כהן גדול כיצד?". לאחר שהסבירה המשנה את פרטי קריאת הכהן הגדול בתורה ביום הכיפורים (בספר ויקרא), דנה משנתנו בקריאת התורה ע"י המלך (בספר דברים) במעמד הקהל. אלה הן שתי קריאות התורה המרכזיות במעמד כולל של העם.

⁴ רש"י אומר שם שאמו הייתה מישראל, אבל בגמרא שם לא אהבו קטע זה שבמשנה ואמרו: "תנא משמיה דרבי נתן: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה שהחניפו לו לאגריפס. אמר ר' שמעון בן חלפתא: מיום שגבר אגרופה של חנופה, נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך". פירוש קהתי מביא בשם המאירי שאמרו זאת משום שלום מלכות. וכבר זכינו להקדיש דף **לאגריפס המלך** בפרשת שופטים.

⁵ כך נפסק להלכה שבמעמד הקהל קוראים פרשיות מספר דברים. אבל רש"י בתחילת פרשת קדושים מביא דעה אחרת המבוססת על מדרש תורת כהנים: "מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל, מפני שרוב גופי תורה תלוין בה". וכבר דנו בעקיפין בנושא זה בפרשת קדושים בדברינו **עשרת הדברות בפרשת קדושים** והצענו שתי אפשרויות: האחת, שאכן יש מחלוקת בדבר; והשנייה שיש סוגי הקהל שונים – לא כל התכנסות והתקהלות הן "מצוות הקהל". מעמדי הקהל יש רבים ולכן בדיק מכוון דף זה. ונוסף עליו גם הדף **יום הקהל** בפרשת עקב.

⁶ וברמב"ם הלכות חגיגה פרק ג הלכה א הוא אומר: "מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת, שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' אשר בשעריך וגו' אימתי היו קורין? במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד של שנה שמינית. והמלך הוא שיקרא באזניהם, ובעזרת הנשים היו קורין, וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעומד הרי זה משובח וכו'". ראו גם ספר החינוך בפרשתנו מצווה תריב, המצווה האחת לפני האחרונה: "משרשי המצוה, לפי שכל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים על כן בהיות כל עיקרן בה, ראוי שייקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה וכו'". והמצווה האחרונה תר"ג מהי? שכל אחד מישראל יכתוב ספר תורה לעצמו! מצוות הקהל – התורה בפומבי מול מצוות כתיבת ספר תורה לעצמו – כל יחיד וקהילה בנפרד, חותמות את ספר התורה.

תוספתא מסכת סוטה (ליברמן) פרק ז הלכה יג – במה של עץ שלמדו מעזרא

במה של עץ⁷ היו עושין לו בעזרה ויושב עליה. ר' ליעזר בן יעקב אומר: בהר הבית, שנמר: "ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור ועד מחצית היום וגו' ויעמד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לו לדבר וגו' ויפתח עזרא הסופר לעיני העם וגו'".⁸

הקהל של משה, מעמד הר סיני ועוד. דברים פ' ט, י, יח

וַיִּתֵּן ה' אֶלֵּי אֶת שְׁנֵי לוחות הָאֲבִינִים כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלִיָּהֶם כָּכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר ה' עִמָּכֶם בְּהַר מִתְּנָדָה הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקְּהָל.⁹

הקהל של יהושע? פרק אחרון ביהושע, פרק כד

ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשופטיו ולשוטריו ויתיצבו לפני האלהים: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלהי ישראל בעבר הנחר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים.¹⁰

מלכים א פרק ח - הקהל של שלמה (ודוד), חנוכת בית המקדש,

אז יקהל שלמה את זקני ישראל את כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלים להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון: ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי: ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום.¹¹

מלכים ב פרק כג, דברי הימים ב פרק לד - הקהל של יאשיהו

וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך בית ה' וכל איש יהודה וכל ישרי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בבית ה': ויעמד המלך על העמוד ויכרות את הברית לפני ה' ללכת אחר ה' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש להקים את דברי הברית הזאת הכתבים על הספר הזה ויעמד כל העם בברית:¹²

⁷ למה דווקא בימה של עץ? כנראה משום שלא היו בונים מבנים בתוך בית המקדש ובנין של עץ נחשב כבנין ארעי. ראו שטיינזלץ בגמרא סוטה שם. וראו גם רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק ו הלכה י ובהשגות הראב"ד שם. ובאבות דרבי נתן נוסח ב פרק ח למדנו שהראשון שישב על בימה של עץ היה אדם הראשון כאשר דן (לא ברור שם מה בדיוק הוא דן. נתן שמות לבעלי החיות?)
⁸ התוספתא מקשרת את קריאת התורה במעמד הקהל (שעל זה דנים שם במסכת סוטה) עם קריאת התורה של עזרא שנראה להלן.
⁹ שם הוא **יום הקהל** עליו הרחבנו בפרשת עקב. ראו ביטוי זה גם בפרק י פסוק ד (לוחות השניים!) וכן בפרק יח פסוק טז והוא מיוחד, כך נראה, לספר דברים. ואין זה כמובן הקהל הראשון של משה. לפניו מופיעה פרשת ויקהל בספר שמות שנראה בהמשך.
¹⁰ "בהקהל" זה של יהושע לא מופיע השורש קה"ל וגם אין קריאה בתורה (במקום זה יש את הטקסט שאנו אומרים בליל הסדר: "בעבר הנחר ישבו אבותיכם מעולם וכו'"). נראה שמדובר יותר בפרידה של המנהיג מאשר בהקהל של קריאת התורה ולימודה (בתחילת ספר יהושע יש כתיבת התורה על אבנים, ראו דברינו **האבן תשמור את האבן** בפרשת כי תבוא). כך עולה מפשוטם של פסוקים וגם ממדרש תנחומא בפרשת נצבים סימן א: "מפני מה עשאן משה מצבה? מפני שמתמשין מדעת לדעת. מדעת משה לדעת יהושע, מדעת יהושע לדעת הזקנים. ואף יהושע עשאן מצבה שנאמר: ויאסוף יהושע את כל זקני ישראל שכמה". אבל נמצא בכל זאת קשר מעניין של יהושע למצוות הקהל, לפחות במדרש, מדרש תנאים לדברים פרק לא וזה לשונו: "אמר משה: ריבון העולמים, אהיה קיים ואשב בעבר הירדן ולא אעבור לארץ. אמר לו הקב"ה: משה, מה את מבקש? לעשות תורת פלסטין (פלסתר)? כתבתי בה על ידך: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך! אם ישראל עולין לרגל ואין אתה עמהם, יאמרו: מי אמר דבר זה, משה? אם כן מפני מה לא עלה? כשם שלא עלה הוא, כך אין אנחנו עולין. ונמצאת תורת ביטילה. ועוד כתבתי בה על ידך: מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בבוא כל ישראל תקרא את התורה הזאת. יאמרו זה לזה: ממי למד יהושע דבר זה? הלא ממשה רבו! עד שאנו למידין מן התלמיד, נלך ונלמד מן הרב. ונמצאת מבה תורתו ושעתו של יהושע". מדרש זה שייך לקבוצת המדרשים הדנים בתחנוניו של משה להיכנס לארץ ישראל, לא למות ולחיות כאדם פשוט לצידו של יהושע. כאן משה מבקש להישאר בחיים בעבר הירדן (יחד עם שבטי ראובן, גד וחצי מנשה עליהם כל כך כעס כאשר לא רצו לנחול בארץ הירדן המערבית ולבנות את ביתם במזרחית...) והקב"ה מעלה טיעון מיוחד שאם כך יהיה, תבלוט היעדרותו משה מעליה לרגל בכלל, מצוות הקהל בפרט, ותהיה בבחינת פלסטר וביזוי של התורה שהוא עצמו הנחיל לבני ישראל.

¹¹ בהקהל של שלמה, בדומה לזה של יהושע, אין קריאת התורה, אלא תפילה נשגבה. הקהל זה הוא המשך להקהל של דוד אשר מעלה את ארון הברית לירושלים (דברי הימים א יג ה). אבל בהקהל של שלמה יש שני היבטים מיוחדים. ראשית, הקשר לחג הסוכות (ראו גמרא מועד קטן ט ע"א, בראשית רבה לה ג, שלא עשו יום הכיפורים באותה שנה) אשר מתאים למצווה שבפרשתנו ושנית, שלמה נקרא גם קהלת: "למה נקרא שמו קהלת? שהיו דבריו נאמרין בהקהל ... משמר נכנס משמר יוצא, לשמוע חכמת שלמה, והוא שמלכת שבה אמרה לו אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה" (קהלת רבה א ב).

¹² הוא יאשיהו שעליו אומר המקרא: "וַיִּכְמְהוּ לֹא הָיָה לָפָנָיו מִלֶּךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מַאֲדוֹ כָּל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא קָם כָּמֹהוּ" (מלכים ב כג כה). מלך צדיק שקם לאחר התקופה הקשה של מנשה ואמון, שיקם את בית המקדש, ניסה לשקם ולאחד את שרידי ממלכת ישראל לאחר הגלייתם ע"י אשור, קיים ברוב עם את חג הפסח, ובימיו נמצא ספר התורה (ספר דברים?) אי שם בגזי בית המקדש, וכאן הוא קורא בספר התורה ומחדש את ברית ה' עם העם.

נחמיה פרק ח - הקהל של עזרא ונחמיה בראש השנה

ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל: ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחודש השביעי: ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה: ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר... ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם: ¹³

ילקוט שמעוני ראש פרשת ויקהל - הקהל של משה בכל שבת ומועד

"וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם אֱלֹהִים הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֲתֶם" (שמות לה א). רבותינו בעלי אגדה אומרים: מתחילת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה "ויקהל", אלא זאת בלבד. אמר הקב"ה: עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני. מכאן אמרו: משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בענייניו של יום: הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות החג בחג. ¹⁴

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוק ג - הקהל בחודש הזה לכם

"דברו אל כל עדת בני ישראל" - מלמד שפרשה זו נאמרה בהקהל. ¹⁵

ספרא קדושים פרשה א עד פרק א (א) - הקהל של פרשת קדושים

"וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו", מלמד שהפרשה נאמרה בהקהל. ומפני מה נאמרה בהקהל? מפני שרוב גופי תורה תלויים בה. ¹⁶

שבת שלום וגמר חתימה טובה**מחלקי המים**

¹³ ראו דברינו [ראש השנה של עזרא ונחמיה](#) בראש השנה.

¹⁴ חזרנו למשה, ל"ויקהל" הראשון שבתורה שבסוף ספר שמות. לדורות, זהו ההקהל שנהוג בכל שבת וחג, כולל דרשות [שבת שובה](#) ו**שבת הגדול**. ראו מדרש זה גם במדרש הגדול (התימני) בתחילת פרשת ויקהל, בלשון ציורית ורחבה יותר. גם הקשר לשבת הוא ברור שהרי מיד בהמשך הפסוק שם מסבירה התורה בעבור מה הקהיל משה את בני ישראל ומה הם הדברים אשר ציווה ה' לעשות אותם: "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' כל העשה בו מלאכה יומת" (שמות לה ב). ומה תעשו בשבת? תתאספו ללמוד ולדרשות. הקשר לחג הוא שנהגו לכלול בדרשת שבת שובה מענייני החג הקרוב, דיני פסח בשבת הגדול ודיני סוכות בשבת שובה. (מגן אברהם, או"ח סימן תכט). האם אמנם זה "ויקהל" הראשון?

¹⁵ צודק המדרש הקודם ש"ויקהל" היחיד שכתוב בתורה הוא ויקהל של פרשת ויקהל ובהקשר לציווי השבת (שהוא בהקשר לציווי המשכן). אלא שמדרש מכילתא מבקש להקדים את "ויקהל" הראשון לפרשת החודש, לציווי על קרבן פסח הראשון במצרים. ציווי שלדורות נקשר עם שבת הגדול דווקא שגם בה יש מסורת של התקהלות העם לדרשה מרכזית. ומן הסתם גם בפרשות המצוינות האחרות כגון החודש, פרה, זכור, היו דרשות וכינוסי הקהל. נראה שמדרש מכילתא זה לא בא רק 'להתחרות' על 'כרטיס הבכורה' של "ויקהל" ולהקדימו כבר ליציאת מצרים, אלא להדגיש שעוד טרם היציאה ממצרים, כבר שם התכנסו בני ישראל ללא מורא מהמצרים וזו הייתה תחילת הגאולה. מתן פרשת החודש בפומבי דווקא. ראו דברינו [המכה האחת עשרה](#) בפרשת בא.

¹⁶ והרי לנו עוד הקהל של משה, לאחר שלושה הקהל בספר שמות, אך לפני הקהל של סוף ספר דברים בו אנו עומדים וממנו התחלנו יש פרשנים שמחברים הקהל זה למצוות הקהל שבפרשתנו (שפתי חכמים על רש"י בפרשת קדושים שמצטט את מדרש ספרא הנ"ל), אך בפשטות, היה זה אירוע הקהל מיוחד, כפי שעולה מהמדרש המשלים בויקרא רבה כד ה: "ה תני ר' חייא: פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. ר' לוי אמר: מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה". וכבר הצביעו פרשנים על כך שדיני תורה רבים נמסרו בקבוצות, "כת אחרי כת", כמתואר בסדר משנה בגמרא עירובין נד ע"ב, אך כאן, הקהל של כל העדה. ומכאן היסוד הכפול של לימוד תורה בקבוצות שונות: החל מיחיד, דרך חברותא, המשך בקבוצות לימוד וכלה בדרשה גדולה לתיבור בהקהל. ואגב אורחא, ראו פירוש תורה תמימה הערות ויקרא פרק יט הערה ב: "יש לומר על דרך הדרש: כונת הלשון שרוב גופי תורה תלויין בה מפני דכתיב בפרשה זו המצוה ואהבת לרעך כמוך שעליה אמרו (שבת ל"א א') זו היא כל התורה".